

# A HÉJASGYÜMÖLCSTERMESZTÉS FAJTAELLÁTÁSÁNAK HELYZETE

SZENTIVÁNYI PÉTER

Gyümölcs- és Dísznövénytermesztési Kutatóintézet, Budapest

A héjasgyümölcsűeknek — a többi gyümölcsfajhoz hasonló — korszerű módszerekkel való termesztése hazai viszonyaink között még nem terjedt el általánosan. Gesztenye és dió esetében vannak csak kisebb mennyiségben újabb korszerű telepítések, mandulából és mogyoróból újabb ültetvények alig létesülnek, illetve az idősebb — részben korszerűtlen ültetvények is fokozatosan megszüntetésre kerülnek.

Jelenleg az üzemi gyümölcsösök szerepe az árutermelés és ellátás szempontjából alárendeltebb, mivel a héjasok faállományának csak 6,5%-a van ebben az üzemi formában (a legutóbbi 1972-es gyümölcsfa számlálás adatai szerint) 51%-a házikertekben és 43,5%-a a gyors ütemben zsugorodó szőlők közötti és szórvány gyümölcsösökben áll.

A termelésnek a korszerűtlen termelési és üzemi formák következtében kialakuló jelenlegi csökkenő időszakában a piaci kereslet az életszínvonal emelkedésével mindinkább fokozódik, ami növekvő importszükségletben, illetve áruhiányban mutatkozik meg. A termelés csökkenése várhatóan a szőlők közötti és szórványban levő fák megszűnéséig tovább fokozódik, melynek ellensúlyozása elsősorban árutermelő üzemi ültetvények létesítésével oldható meg, mivel a házikerti termesztés csak kismértékben fokozható.

Miután rendelkezünk kedvező termőhelyekkel és termesztési adottságokkal, sürgetően jelentkezik a termesztésnek a hazai szükségletek szintjéig való fejlesztése, dió és gesztenye esetében annak további fokozása is számításba vehető.

## *Dió*

A héjasgyümölcsűek közül legnagyobb mennyiségű a termesztése, az összes gyümölcstermő tájon el van terjedve, a gesztenyét kivéve a többi héjasgyümölcsű fajhoz viszonyítva kedvezőbb terméshibiztonsága és gazdaságossága következtében (a faállomány 86%-a). Az egyéb héjasgyümölcsök áruhiánya dióval részben helyettesíthető.



A korábbi időszakokban a fajták kialakulását gátolta az ivartalan szaporítási módszer hiánya, melyet csupán az 1960-as évek elején alakítottunk ki üzemi alkalmazáshoz megfelelően, s elterjedése ezt követően is nagyon lassan haladt.

A dió szemzési módszer bevezetését követhette az első dió szortiment kialakítása, mely a különböző termőtájakon népi szelekció útján létrehozott értékes populációk gazdag változatosságú anyagára alapozódott. Ezekből kerültek kiválasztásra a termőfa 19 és a gyümölcs 36 termesztési és felhasználási szempontból fontos tulajdonságának módszeres vizsgálata alapján a korszerű termesztés céljaira legkedvezőbb egyedek, a jelenlegiszaporításban szereplő fajták. Ezek a fajtáink — mint az összes hazai diópopulációk — a kárpáti fajtakörhöz tartoznak, klímaalkalmazkodottságuk, termőképességük és gyümölcsminőségük a korszerű termesztés és fogyasztás követelményeinek megfelel.

A termesztés jövedelmezőségének fokozásában jelentős tartalékot képvisel a fajtahasználat javítása. A szaporításban szereplő fajták termőhelyi igényében jelentős különbségek vannak. A dunántúli populációkból származó fajták pl. Alsószentiváni 117 és 118 növekedési erélye nagyobb, viszonylag gyengébb termőhelyi viszonyokhoz, illetve extenzívebb ültetvényben is jobb alkalmazkodó képességűek. A tiszaháti populációkból származó fajták pl. a Milotai 10, Tiszacsécsi 83 növekedési erélye gyengébb, jobb termőhelyi viszonyok között, intenzívebb ültetvényben teljesítőképességük nagyobb. Ezeknek az ismereteknek a telepítésekben való következetes alkalmazása jelentősen javíthatja az ültetvény eredményességét. Az üzemi telepítések megfelelő fajtahasználatát a szaporítóanyagtermelés összhangba hozásával lehet megvalósítani. Ennek egyik legalkalmasabb módszerül kínálkozik az előrendelések feltételének biztosítása.

A termesztés intenzívebbé és jövedelmezőbbé tétele érdekében szükségesnek mutatkozott a külföldi fajtacsoportokban meglevő egyes értékes tulajdonságok bevitele a hazai jó klíma alkalmazkodott fajtákba. Ezek: a vesszők oldalrügyeiben is jelentkező fokozottabb nővirágképzés, ami a fák korábbi termőre fordulását és magasabb termőképességét biztosítja. Késeibb fakadási idő, mely a termésbiztonságot növeli; gyengébb növekedési erély, amely a tőszám-növelés lehetőségén keresztül a gyorsabb termőfelület kialakítást teszi lehetővé. Fenti célkitűzésekkel létrehozott hibridállomány jelenleg felnevelés és vizsgálat alatt áll.

1968 óta állnak vizsgálat alatt elsősorban klímaalkalmazkodás szempontjából külföldi fajták. Közülük a gyenge növekedésű nagyon termékeny Pedro, a kiemelkedő gyümölcsminőségű és rendszeresen termő Hartley és a kései fakadású, így nagy termésbiztonságú Scharsch Franquette ígérkezik olyannak, mellyel az eddigi vizsgálatok alapján várható, hogy a fajtaválaszték bővíthető lesz.



## Mandula

A héjasgyümölcsűek között a fák darabszáma alapján 9%-os arányával a második helyen szerepel. E gyümölcsfajnál a szórvány és szőlők közötti állományon kívül az üzemi ültetvények is nagyobb arányokban szűntek meg, részben hibás fajtahasználatból bekövetkező ültetvény selejtezések következtében.

Az elmúlt időszak tájszelekciós és nemesítési munkáinak eredményeként sok értékes új fajta áll a termesztés rendelkezésére, s e nemesítési munkákból további értékes fajták várhatók. Az üzemi telepítésbe kerülő újabb fajtákat a korábbi fajtavizsgálatokon túlmenően szükséges a gépi termésbetakarítás és árufeldolgozás követelményei szerint is megvizsgálni.

A mandulatermesztés jövedelmezősége és termésbiztonsága érdekében a fajtahasználat szempontjából három tényezőt szükséges következetesen érvényesíteni.

1. A telepítésre kiválasztott terület termőhelyi adottsága a termesztésre kiválasztott fajták igényének megfelelő és a termésbiztonság szempontjából is kedvezőbb mikroklimájú legyen.
2. A telepítés egymást kölcsönösen termékenyítő fajtapárok több virágzásidő csoportjából kialakított legyen, hogy a változékony időjárású kora tavaszi virágzásidő folyamán — szélsőségesebb évjáratban is — a fajtapárok egy része a méhjárásra kedvező napokon megporozva a terméskihagyó évek gyakorisága, illetve a kihagyás mértéke csökkenjen.

Pl. korai virágzásúak: 4/2 + Szigetcsépi 55

közepes virágzásúak: Bt 70 + Tétényi kedvenc

kései virágzásúak: Szigetcsépi 92 + 58 vagy Tétényi keményhájú + Tétényi rekord

3. Mivel a mandulatermesztés esetében a házikerti árutermesztés is jelentős lehet — s a jelenlegi fajták mindegyike önmeddő —, a házikerti termesztés esetében is kívánatos lenne a porzófajta használat feltételeinek megteremtése az egyes alkalmas fajtapárok arányos szaporítóanyag termelésével és forgalmazásának biztosításával.

A termésbiztonság növelése érdekében kívánatosnak mutatkozik öntermékeny fajták honosítása, illetve e tulajdonságnak klímához alkalmazkodott fajtákba való bevitele.

## Gesztenye

A héjasgyümölcsűek között — a fák darabszáma alapján 4%-os arányával — a harmadik helyen szerepel. Állománya veszélyeztetettsége a legnagyobb mértékű, miután a fák 81%-a áll a legrohamosabban megszűnő szórvány gyümölcsösökben.



Termesztése a legutóbbi időkig teljesen elmaradott ősi technológiával, elegyes és ligeterdőkben fennmaradt állományokban folyt, gyűjtögető jelleggel. Az 1960-as évek végén, főleg a gesztenye iránt megnövekedett kereslet hatására a nyugat-dunántúli termőtájban megindult az intenzívebb üzemi gesztenye gyümölcsösök létesítése. Ezekben az újabb telepítésekben a fajtahasználat bevezetését lehetővé tette az addigra a kutatás által kialakított gesztenye oltvány-termelési technológia.

A fajtaszortiment kialakítása is a diófajtákéhoz hasonló módszerekkel, a hazai igen gazdag változékonyságú és értékes populációknak a módszeres szelektálása alapján megtörtént. Ezek a fajták a hazai termőhelyi adottságokhoz alkalmazkodtak, áruértékük a „maroni” fajtákkal szemben támasztott követelményeknek megfelelőnek, tehát a korszerűbb termesztés igényeit jelenleg kielégítik.

E fajták három legfontosabb termőtájunk populációiból kerültek kiválasztásra.

A Nyugat-dunántúli fajták (Kőszegszerdahelyi 2 és 29) eddigi ismereteink szerint a sekélyebb termőrétegű, kövesebb területeken és magasabb fekvésben viselkednek kedvezőbben.

A Dél-dunántúli fajták (Iharosberény 2, 29 és 57) savanyú lösztalajokon bizonyítottak kedvező teljesítőképességet.

A felvidéki — hazai és olasz keverék származékokból kiválasztott — fajták (Nagymarosi 22, 37 és 38) mutatják az eddigi vizsgálatok szerint a legjobb alkalmazkodóképességet a származási helytől eltérő termőhelyen.

A közelmúltban két növényi kórokozó terjedt át a délibb államokból a dunántúli gesztenyetermő tájainkra. Ezek az Endotiás kéregelhalás és a Phitophtorás gyökér tintabetegség kórokozói. Súlyos kártételük a Növényvédelmi Szolgálat fokozott erőfeszítései ellenére is terjed és különösen az idősebb állományokat súlyosan veszélyezteti. Fajtahasználat oldaláról a tintabetegség esetében kínálkozik a veszélyeztetett területeken ellenálló fajhibrid alany használatával alkalmas megoldás. Az e célra számításba vehető legalkalmasabb *Castanea crenata* x *C. sativa* fajhibrid (Marigouele 15) fajta honosítása folyamatban van.

Az Endotiás kéregelhalás esetében az idegen ellenálló faj alkalmazása nem látszik célravezetőnek, mert az ellenálló kínai gesztenye (*C. mollissima*) termőhely igénye és áruértéke eltér az európai gesztenyékétől, s így e fajták eredményes honosítása nem remélhető. Az értékes állományok és fiatal ültetvények megvédésére a Franciaországban kialakított — hipovirulens törzsek alkalmazására kidolgozott — módszer megfelelő adaptálása adhatja a legkedvezőbb megoldást.



## Mogyoró

Termesztése a héjasgyümölcsű fajok között a legkialakulatlanabb. Az állományok számbavételére a statisztikai felvételek nem terjedtek ki, becslésünk szerint állománya a héjasokon belül 1%-on alul lehet.

Mint a bevezető előadás megállapította, a termesztés fejlesztése a mogyoró esetében is elsősorban nem fajtakérdés. A mogyoró szortiment kialakítása a közelmúltban megkezdődött, több értékes fajta áll a termesztés rendelkezésére, s a fajtagyűjtemények és kísérletek eredményei alapján további értékesebb fajták bevezetése is várható. Ezek a fajták külföldi származásúak, hazai származású termesztett fajtával nem rendelkezünk.

A mogyorótermesztés fejlesztésének legfontosabb akadálya a megfelelő terméshozamok és termésbiztonság hiánya. Az újabb termékenyülési vizsgálatok felderítették, hogy a mogyoró megfelelő termékenységeinek elsősorban nem az igen korai virágzásból adódó virágfagykár az akadálya, hiszen a mogyoró ezekhez a viszonyokhoz megfelelően alkalmazkodott, hanem többnyire a megporzás és termékenyülés közötti 3–4 hónap időtartam alatt előforduló kedvezőtlen külső hatások válhatnak ki terméketlenséget. Ennek következtében elsősorban a fajták kedvező termőhelyi igényeinek felderítése és az alkalmas agrotechnikai módszerek alkalmazása biztosíthatja a megfelelő termőképességet.